

О. М. Нагуш

старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін та
міжнародного права Одеського
національного університету імені І. І.
Мечникова

ВНЕСОК ШКОЛИ ГЛОСАТОРІВ У РОЗВИТОК НАУКИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Наука міжнародного приватного права зародилась тоді, коли, на думку О. М. Макарова, очевидними стали передумови для виникнення колізійних питань: співіснування територіально відокремлених цивільних правопорядків та інтенсивний цивільний обіг, що охоплює ці території [1, с. 27]. Це стало можливим в епоху пізнього Середньовіччя, коли на зміну системі особистих племінних прав прийшла система територіально відмежованих норм, коли поряд із основним джерелом права — римським правом стали з'являтися місцеві норми цивільного права. Такі норми, що являли собою або кодифікації стародавніх звичаїв, або нові муніципальні статuti, стали з'являтися в ав-

тономних міських громадах північної та середньої Італії вже у XI-XII ст. Згідно з Мирною угодою Констанси 1183 р., міста Ломбардської рівнини, які вже тоді почали займати найбільш високе становище серед комерційних центрів, що торгують з іншими областями та країнами, — були *de facto* відділені від центральної влади Священної Римської імперії та мали право самостійної законодавчої компетенції. Міста Піза, Болонья, Венеція, Падуа, Модена, Генуя, Мілан, Флоренція — це місця «обороту людей, навантажених ідеями, наче товарами, місця обміну, ринків та перехресть інтелектуальної торгівлі» [2, с. 14].

Міські громади стали видавати кодифікації місцевих звичаїв, що мали назву статутів. Вони регулювали торгівельне і промислове життя, кримінальну юстицію, університетський устрій, приватно-правові стосунки; в них, переважно, затверджувалось звичаєве право ранніх періодів. Римське право, що вважалось загальним правом для усіх італійських міст, застосовується поряд із територіальними статутами.

Боротьба за домінуюче становище між міськими громадами призводить до інтенсивних стосунків як мирного (торгівельних, промислових), так і військового характеру. Це, в свою чергу, спричиняє постійну міграцію населення із меж однієї територіальної (міської) громади в іншу, і все частіше ставить перед середньовічними юристами питання, відоме сучасній науці міжнародного права як «колізійне»: яке право підлягає застосуванню до конкретного, ускладненого іноземним елементом, правовідношення? Звичайно, такі колізії не можна поки що називати міжнародними, — це міжобласні колізії, але саме вони стали об'єктивним фактором зародження міжнародного приватного права.

Шукати відповідь на питання встановлення права, що підлягає застосуванню, довелось юристам Болонського університету, ушлявленого, на той час, викладанням юриспруденції. Саме у ньому на початку XII століття з'являється перша школа міжнародного приватного права — школа глосаторів. Загальновизнано, що започаткував її Ірнерій (Варнерій, Гарнерій), який поклав початок систематичній літературній розробці римсько-

го права. Нам добре відомі й інші глосатори: Мартін, Булгар, Плацентин, Азо, Алдрік, Акурсії. Найбільшого свого розвитку школа досягла при Аццоні Азо, глоси якого користувались найбільшим авторитетом.

На жаль, школи наукового правознавства того часу в своїй діяльності не мали на меті створення бази для підготовки юристів-практиків, а ще менше — формування права, що задовольняло б потребам суспільства. Робочим методом була схоластика, відправна точка якої — твердження про виключний авторитет рукописів античної епохи, оскільки лише вони містили правду про оточуючу нас дійсність, тобто були вираженням здорового глузду у письмовій формі [3, с. 159]. Глосатори, через силу авторитетності для них римського права, вважали його легітимно діючим законом.

Проте схиляння перед римським правом не потягнуло за собою сліпого запозичення римських норм, що було в принципі неможливим, оскільки, як писав А. М. Мандельштам, «...Юстиніанове законодавство не містить взагалі начал нашої (тут міжнародного приватного права). — О. М. Нагуш науки» [4, с. 302]; глосатори припускали можливий конфлікт міського права з римським. Зрештою, статутне законодавство було визнане незалежним від римського, але застосовувалось воно лише до мешканців міста; визнання автономності статутного законодавства тягнуло за собою питання про взаємовідносини статутів окремих міст.

Глосатори проводили детальний аналіз текстів Дигест, приділяючи увагу найдрібнішим деталям. Основним методом був філологічний метод, який дозволяв віднайти істину шляхом тлумачення неясних положень на базі роздумів та пояснень, що містились в інших частинах текстів. Глосатори використовували метод диференційованих понять [3, с. 161], який зводився до пошуку значень суперечливих один одному термінів до тих пір, доки не знаходили його в іншому місці тексту. Саме за цим, останнім, і встановлювався істинний зміст незрозумілого терміна, що дозволяло усунути наявні протиріччя. Потім глосатори залишали відповідні нотатки — глоси, які вносились на поля тексту або вставлялись поміж рядків.

Намагання будь що покластися на Кодекс Юстиніана є показовим і для добре відомого збірника *Glossa Ordinaria* (близько 1250 р.), в якому Аккурсій, останній видатний представник школи глосаторів, вмістив вибрані глоси всієї школи. Одна із глос цього збірника дає відповідь на конфліктне питання: чи можна судити в Модені за статутом Модени громадянина Болоньї? Глосатор, спираючись при цьому на конституцію 380 р. Граціана, Валентиніана і Феодосія, дає таку відповідь — ні не можна, оскільки, на думку імператорів, закон обов'язковий для тих народів, якими вони правлять, та, відповідно, для тих, хто їм непідвладний, закон не є обов'язковим.

Достеменно невідомі обставини, за яких була зроблена глоса: одні дослідники вважають, що автор глоси мав намір дати практичне застосування першим словам конституції 380 року, інші, — що намагався подолати крайнощі територіального принципу, який домінував у феодалну епоху. Немає також і одностайності серед дослідників щодо імені автора цієї глоси. Одні вчені вважають, що її зробив сам Аккурсій, інші — що автор і досі залишається невідомим [5, с. 21]. Проте цей текст — живий свідок народження колізійних проблем, що поклав початок усій науці міжнародного приватного права.

Як бачимо, на цьому ранньому етапі науці міжнародного приватного права притаманні такі характеристики: намагання юристів у будь-який спосіб віднайти відповіді на колізійні питання в текстах римського права, яке для цього було абсолютно не пристосованим; та вирішення колізійних питань мимохідь, при вивченні низки проблем матеріального та процесуального права [6, с. 125]. Проте творчість глосаторів носила прогресивний на той час характер, що дозволило згодом розірвати економічну та духовну блокаду середньовічного міста.

Література

1. Макаров А. Н. Основные начала международного частного права [Текст] / А. Н. Макаров. — М.: Юрид. изд-во Наркомюста РСФСР, 1924. — 151 с.
2. Гофф Ж. Ле. Интеллектуалы в средние века [Текст] / Ж. Ле Гофф / Перевод с французского А. М. Руткевича. — 2-е изд. — СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2003. — 160 с.

3. Аннерс Э. История европейского права: (пер. со швед.) [Текст] / Э. Аннерс; Ин-т Европы. — М.: Наука, 1994. — 397 с.
4. Манделъштам А. Н. Гаагские конференции о кодификации международного частного права [Текст] / А. Н. Манделъштам. — Т. 1: Кодификация международного частного права; Т. 2: Кодификация международного брачного права. — СПб.: Тип. А. Венке, 1900.
5. Гетьман-Павлова И. В. Истоки науки международного частного права: школа глосаторов [Текст] / И. В. Гетьман-Павлова // Журнал международного публичного и частного права. — 2010. — № 2. — С. 17-23.
6. Лунц Л. А. Курс международного частного права [Текст]: в 3 т. / Л. А. Лунц. — М.: Спарк, 2002.